

اللَّهُ أَحْمَدُ

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی بندرعباس

مرکز پژوهش‌های اتاق بندرعباس

عنوان پژوهش : تاثیر برجام بر تحریم های جمهوری اسلامی ایران

تهیه کننده : سید امید جعفریان

ناظر علمی : دکتر پیام رضایی

طبقه بندی موضوعی : اقتصاد ایران

واژه های کلیدی : تحریم، برجام، تحریم اقتصادی، گشایش های اقتصادی

- ❖ چکیده..... ۱
- ❖ مقدمه..... ۲
- (۱) مروری بر تعاریف و مفاهیم کلی..... ۳
 - ۱-۱ برجام..... ۳
 - ۱-۲ مفاد برجام..... ۳
 - ۱-۳ تحریم..... ۳
 - ۱-۴ تحریم اقتصادی و انواع آن..... ۴
 - ۱-۵ هدف تحریم اقتصادی..... ۴
- (۲) سوابق تحریم های جمهوری اسلامی ایران..... ۵
 - ۲-۱ تحریم های اقتصادی..... ۶
 - ۲-۲ تأثیرات تحریم های مالی..... ۶
 - ۲-۳ اثرات اقتصادی تحریم سازمان ملل..... ۷
- (۳) اقتصاد ایران پس از توافق برجام..... ۷
- (۴) برجام و گشایش های اقتصادی..... ۸
 - ۴-۱ تحولات صورت گرفته در حوزه پولی..... ۸
 - ۴-۲ تحولات صورت گرفته در حوزه مالی..... ۹
 - ۴-۳ گشایش های بانکی پس از برجام..... ۹
 - ۴-۴ گشایش های صنعتی بیمه در پسابرجام..... ۱۰
 - ۴-۵ گشایش های تجارت خارجی پسا برجام..... ۱۰
 - ۴-۶ گشایش های برجام در حوزه نفت و گاز..... ۱۰
- (۵) گسترش و تسهیل روابط تجاری با کشورها..... ۱۱
 - ۵-۱ آمریکا..... ۱۱
 - ۵-۲ اتحادیه اروپا..... ۱۱

فهرست :

۱۲.....	آلمان	۵-۳
۱۲.....	ایتالیا	۵-۴
۱۳.....	اتریش	۵-۵
۱۴.....	هلند	۵-۶
۱۴.....	سوئیس	۵-۷
۱۵.....	چین	۵-۸
۱۵.....	سنگاپور	۵-۹
۱۶.....	۶) تجارت خارجی ایران؛ قبل و بعد از برجام.....	
۱۶.....	۶-۱ جدول (وضعیت تجارت خارجی ایران با کشورهای منتخب قبل و بعد از برجام).....	
۱۷.....	۷) گسترش بازارهای صادراتی.....	
۱۷.....	۸) تأسیس دفاتر تجاری کشورهای اروپایی در ایران.....	
۱۷.....	۹) کاهش ریسک تجاری.....	
۱۸.....	۱۰) سناریوهای پیش روی جمهوری اسلامی ایران.....	
۲۱.....	۱۱) اقتصاد ایران پس از لغو برجام.....	
۲۳.....	❖ نتیجه‌گیری.....	
۲۶.....	❖ منابع.....	

❖ چکیده

امروزه کشورهای مختلف جهان موفق شده‌اند بسیاری از موانعی را که طی سالیان متمادی برای ارتقای سطح رفاه مردمشان بر سر راه داشتند با توسعه روابط بین‌الملل از میان بردارند. یکی از مهمترین این موانع، تأمین منابع مالی و دیگری دسترسی به تکنولوژی و بازار است. از اعمال تحریم بر کشورهای هدف، نشانگر این واقعیت است که تحریم‌های اقتصادی نه تنها به بهبود وضعیت حقوق بشر کمکی نکرده‌اند، بلکه آن را وخیم‌تر نیز نموده‌است. در واقع، یکی از اهرم‌های اصلی تحریم‌های اقتصادی، محدودیت دسترسی به منابع اقتصادی است که مهمترین آنها تجارت برون‌مرزی هست. اعمال تحریم‌های ظالمانه علیه مردم عزیز کشورمان باعث شد که ارتباط با نظام اقتصاد جهانی دچار اختلالی اساسی شود. این اختلال امروز خود را در قالب هزینه‌های بالای تأمین مالی و عدم دسترسی به بازار مطمئن برای فروش محصولات و تعمیق شکاف تکنولوژیک و دسترسی کم‌هزینه به عواید حاصل از آن نمایان ساخته است.

بررسی برجام نه صرفاً از حیث سیاسی، تأثیرات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای آن بلکه از بعد اقتصادی نیز قابل بررسی و حائز اهمیت است. بعد اقتصادی آن نه تنها اقتصاد داخلی ایران را تحت تأثیر قرار خواهد داد، بلکه پیامدهای آن را در بازار خارجی و داخلی در بخش نفت، گاز و مواد غیر نفتی خواهد داشت. بعد از توافق هسته‌ای در سال ۲۰۱۵ و گذر مقطعی از آن می‌توان اثرات و پیامدهای آن را در بازار ایران چه در خارج و چه در داخل مورد بررسی قرار داد. برجام یک اتفاق تاریخی نیست، گرچه نقطه عطفی در تاریخ سیاسی و اقتصادی ایران است.

در طول یک دهه گذشته، به بهانه فعالیت‌های هسته‌ای، تحریم‌های بین‌المللی چندجانبه و یک‌جانبه گسترده‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران وضع شده است. قطع گلوگاه‌های مالی و پولی میان بانک مرکزی و سایر بانک‌ها و نهادهای مالی ایران با خارج، بلوکه شدن مقادیر زیادی از درآمدهای نفتی کشور و قطع بخش عمده‌ای از صادرات نفت ایران باعث کاهش شدید رشد اقتصادی شده است. توافق برجام و ورود کشور به جامعه بین‌الملل، فرصت‌های جدید و پیامدهای مهمی را برای طرفین به همراه داشت. پرسش اصلی تحقیق این است برجام چه تأثیری بر اقتصاد ایران داشته است؟

یکی از ابزارهای اقتصادی و سیاسی برای تحمیل خواسته‌های یک کشور و یا به عبارتی تأمین منافع آن به‌وسیله کشور دیگر استفاده از تحریم‌ها است، در این حالت کشور بزرگ و صاحب نفوذ در دنیای سیاست و اقتصاد قادر خواهد بود با اعمال محدودیت بر روی اقتصادی کوچکتر و صاحب نفوذ کمتر از خود، هزینه‌های اقتصادی و سیاسی بر کشور کوچکتر تحمیل کند و این وضعیت در صورت همراهی سایر بازیگران مهم اقتصادی و سیاسی در جهان با کشور بزرگ تحریم کننده ابعاد جدی‌تری به خود می‌گیرد، وضعیتی که در مورد تحریم‌های اعمال شده بر اقتصاد ایران متصور است.

ایران همواره به‌عنوان کانون تحولات اقتصادی و سیاسی خاورمیانه مورد توجه بوده است. در این میان، قابلیت‌ها و مزیت‌های ویژه‌ای که کشورمان در زمینهای مختلف از قبیل دسترسی به انواع انرژی، وسعت و جمعیت قابل توجه، وفور و تنوع منابع معدنی و موقعیت ژئواستراتژیک در اختیار دارد، نقش و جایگاه پررنگی برای کشورمان در منطقه خاورمیانه فراهم نموده است.

با نقطه‌ی عطف پیش روی توافق اتمی با ایران، برنامه‌ها برای حذف تحریم‌های اقتصادی در روز تعیین شده با نام روز پیاده‌سازی در حال جلو رفتن بود که در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ میلادی برنامه‌ریزی شده بودند. به گفته‌ی ناظران نه تنها این برنامه‌ی حرکتی، برای ایالات متحده مهم بود؛ اما رفع تحریم‌های تجاری می‌بایستی اقتصاد ایران را بهبود بخشد. برنامه‌ی جامع اقدام مشترک با برجام توافق بین ایران و شش کشور آمریکا، انگلستان، آلمان، فرانسه، روسیه و چین، راهی را برای فروش نفت، تجارت و کالا، برای ایران مشخص می‌کند. با وجود اینکه ایالات متحده به خاطر خصومت‌هایی که با ملت شریف ایران در ۳۵ سال گذشته داشته، تحریم‌هایی را در این مدت در مقابل ایران تقویت کرده‌است که اروپا در اثر تلاش‌های آمریکا از سال ۲۰۱۲ تحریم‌هایی را بر کشورمان اعمال کرد.

تحریم‌ها صرف از نظر از موفقیت و شکست در دستیابی به هدف غایی، بر بخش‌های مختلف اقتصادی همچون تجارت، سرمایه‌گذاری، اشتغال و رشد اقتصادی تاثیرگذار هستند. با

توجه به اهمیت این مسئله در این نوشتار اثر تحریم‌های اقتصادی بر رشد اقتصادی ایران بررسی شده است و اینکه آیا این اثر مستقیم بوده است یا به علت مشکلات دیگر اقتصاد است که اثرگذار شده است.

۱) مروری بر تعاریف و مفاهیم کلی

۱-۱) برجام

برجام در واقع، توافق‌نامه‌ای است که موضوع آن شناسایی برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران از سوی جامعه بین‌المللی در قبال برخی تهدیدها تعقیل‌های موقت و زمان‌دار این برنامه از سوی ایران است و البته، بدیهی است که در قبال این شناسایی، می‌بایست تحریم‌هایی که در قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد در خصوص برنامه هسته‌ای، به ناحق علیه ملت و دولت ایران وضع شده بودند نیز ملغی می‌شدند. ای امر در خصوص تحریم‌های یک‌جانبه و چندجانبه غرب و در رأس آن ایالات متحده آمریکا علیه برنامه هسته‌ای ایران نیز صادق است.

۱-۲) مفاد برجام

به موجب برجام و در چارچوب اختیاراتی که به تیم مذاکره کننده اعطا شده بود، تنها مذاکره در حوزه هسته‌ای صورت گرفته است و در سایر حوزه‌ها مذاکرات به صورت نامشخص انجام شده و لذا تحریم‌های اقتصادی و مالی مرتبط با موضوع هسته‌ای رفع شده و تحریم‌ها به بهانه‌های دیگر از جمله برنامه موشکی، تروریسم و حقوق بشر و نیز تحریم‌های اولیه آمریکا، اصولاً مذاکره قرار نگرفته است و باقی مانده‌اند.

۱-۳) تحریم

تحریم فعالیتی است که به وسیله یک یا چند بازیگر بین‌المللی (مجری تحریک)، علیه یک یا چند کشور دیگر (هدف تحریم)، به منظور مجازات این کشورها، با اهداف محروم ساختن آنها از انجام برخی مبادلات یا وادار ساختن آنها به پذیرش هنجارهایی معین و مهم (از دید مجریان تحریم)، اعمال می‌شود.

۱-۴ تحریم اقتصادی و انواع آن

تحریم اقتصادی اقدام برنامه‌ریزی شده یک یا چند دولت از طریق محدود کردن مناسبات اقتصادی برای اعمال فشار بر کشور هدف با مقاصد مختلف سیاسی است.

تحریم اقتصادی را عموماً بر دو نوع می‌دانند:

اول، تحریم تجاری که در آن صادرات و واردات به کشور هدف، محدود یا قطع می‌شود؛

دوم، اعمال محدودیت‌ها، تضيیقات یا قطع مناسبات مالی.

از سوی دیگر بسته به منشا تحریم آن را به سه نوع تقسیم می‌کنند:

- تحریم های یکجانبه؛
- تحریم از سوی چند کشور؛
- تحریم توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد

۱-۵ هدف تحریم اقتصادی

تحریم اقتصادی اغلب بعنوان جایگزین جنگ و اعمال قوه قهریه تلقی می‌شود. مقصود از مناسبات اقتصادی نیز همه انواع روابط اقتصادی اعم از تجاری و مالی است. کشورهای مختلف از تحریم‌های محدود اقتصادی برای مقاصد سیاسی خود علیه کشورهای هدف استفاده می‌کنند، ولی این نوع تحریم عموماً کم اثر بوده است. تحریم‌های همه‌جانبه از سوی سازمان‌های بین‌المللی نیز به ندرت صورت گرفته است. در تحریم‌ها، هدف یا تنبیه است، یا بازگردانی یا تغییر رفتار. نکته بسیار مهم و جالب اینکه تحریم گاه معطوف به سیاست داخلی، تامین نظر گروه‌ها و به دست آوردن رأی است.

۲) سوابق تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران

از زمان پیروزی انقلاب اسلامی چهار دور تحریم علیه کشور وضع شده است.

دور نخست مربوط به سالهای ۵۹ - ۱۳۵۷ است که طی آن ضمن مصادره دارایی دولت ایران نزد بانک‌های آمریکایی، صادرات هرگونه غذا و دارو به ایران ممنوع شد. علاوه بر این، آمریکاییان از هرگونه معامله‌ی مالی با ایرانیان منع شده و آمریکا هر نوع واردات از ایران و تمامی سفرها به ایران یا از ایران را ممنوع کرد. همچنین، تمامی تجهیزات نظامی خریداری شده یا سفارش داده شده توسط دولت ایران نیز، توقیف شد. دور دوم همزمان با تجاوز نظامی عراق به ایران بود که این دور از تحریم‌ها عمدتاً در دوره زمانی ۷۴ - ۱۳۶۲ اعمال شد. کنترل‌های شدید و سخت‌گیرانه‌تر از دوره اول تحریم‌ها درخصوص صادرات تجهیزات نظامی با استفاده‌ی دوگانه به ایران، تصویب ممنوعیت صدور کالاها و فرآورده‌های آمریکایی به ایران توسط کنگره‌ی آمریکا، ممنوعیت هرگونه معامله برای توسعه‌ی صنعت نفت در ایران، ممنوعیت واردات، صادرات و سرمایه‌گذاری متقابل بین ایران و آمریکا، تصویب قانون (داماتو ۱) عمده‌ترین تحریم‌های دور دوم بوده‌اند. دور سوم تحریم‌ها از سال ۱۳۷۵ شروع شد. تصویب قانون (تحریم‌های ایران و لیبی) و قرار دادن اسامی بانک‌های ایرانی و تعدادی از نهادها و شرکتهای وابسته به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در لیست تحریم‌ها، مهمترین اقدامات این دور از تحریم‌ها تا سال ۱۳۸۳ بوده است. دور چهارم تحریم‌ها که از آذرماه ۱۳۸۹ با هدف کاستن از سرعت رشد توان هسته‌ای تحریم صادرات نفت ایران، تحریم بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تحریم شدیدتر واردات کالاهای ضروری و اساسی مهمترین تحریم‌ها به‌شمار می‌روند.

۲-۱ تحریم‌های اقتصادی

اعمال تحریم‌های اقتصادی، اغلب با عنوان ابزاری جهت پیشبرد اهداف حقوق بشری توجیه شده است؛ اما مطالعه آثار ناشی از اعمال تحریم بر کشورهای هدف، نشانگر این واقعیت است که تحریم‌های اقتصادی نه تنها به بهبود وضعیت حقوق بشر کمکی نکرده‌اند، بلکه آن را وخیمتر نیز نموده‌است. درواقع، یکی از اهرم‌های اصلی تحریم‌های اقتصادی، محدودیت دسترسی به منابع اقتصادی است که مهمترین آنها تجارت برون مرزی هست. لذا دولت هدف از یک شریان اصلی که نیازهای مادی جامعه از طریق آن برآورده می شود را از دست می‌دهد و نبود ثروت موجب می‌شود تا منابع لازم برای پیشبرد اهداف حقوق بشری موجود نباشد. برای مثال روشن است که ارتقای وضعیت دسترسی به منابع آموزشی، نیازمند صرف سرمایه‌های عظیم است و اگر کشوری به این منبع دسترسی نداشته باشد، قطعاً در پیشبرد اهداف با مشکل مواجه خواهد بود؛ بنابراین مشخص می شود که تحریم‌های اقتصادی نمی‌تواند اثری را که به دنبال آن هستند را به بار آورد. از سوی دیگر، ضوابط حقوق بشری نیز خلاف اعمال تحریم‌های اقتصادی، مخصوصاً در دیگر، ضوابط حقوق بشری نیز خلاف اعمال تحریم‌های اقتصادی، مخصوصاً در مواردی که با حقوق افراد خصوصی تعارض پیدا می‌کند، است. همچنین قوانین و مقررات حاکم بر تجارت بین‌الملل که تجلی آن را در سازمان تجارت جهانی شاهد هستیم، اعمال تحریم‌های اقتصادی را بسیار محدود و نزدیک به غیرممکن نموده است.

۲-۲ تأثیرات تحریم‌های مالی

برای ارزیابی تأثیر تحریم‌های مالی امریکا، ضروری است دریابیم چگونه جریان بدهی و دارایی سرمایه‌های ایران بر اثر تحریم تحت تأثیر قرار می‌گیرد. ایران عمدتاً برای توسعه پروژه‌ها و سرمایه‌گذاری در بخش نفت به استقراض نیازمند است. امریکا علاوه بر تحریم‌های تجاری از برخی ابزارهای تحریم مالی استفاده میکند. از جمله این ابزارها میتوان به محروم نمودن ایران برای تأمین مالی از طریق بانک صادرات-واردات، اعتبارات صادراتی، ضمانت‌نامه وام و بیمه صادرات نام برد. همچنین امریکا به نماینده خود در نهادهای مالی بین‌المللی توصیه میکند تا در

برابری گسترش اعتبارات یا دیگر همکاری‌های مالی با ایران مقابله و یا قانونی علیه آن تصویب نماید. این نهادهای مالی عبارت‌اند از بانک جهانی، سازمان همکاری‌های توسعه بین‌المللی، بانک توسعه آسیایی و صندوق بین‌المللی پول. سابقه به‌کارگیری تحریم‌های مالی بر ضد ایران به سال ۱۹۹۴ بازمی‌گردد و این تحریم‌ها توأم با دیگر تحریم‌های وضع‌شده در سال ۱۹۹۵ که همه روابط تجاری و مالی را ممنوع می‌کرد اضافه شد. چنین تحریم‌های مالی، توانایی مالی ایران را ضعیف می‌سازد و این کشور مجبور می‌شود به‌منظور تأمین مالی از منابع مالی کشورهای دیگر استفاده کند که اساساً از هزینه‌های بیشتری نسبت به بانک‌های تجاری برخوردارند.

۲-۳ اثرات اقتصادی تحریم سازمان ملل

اثرات تحریم‌های سازمان ملل را از سه منظر مورد بررسی قرار می‌دهیم:

- اثر بر بخش‌های اقتصادی
- تاثیر بر متغیرهای اقتصادی
- اثرات کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت اقتصادی

۳) اقتصاد ایران پس از توافق برجام

برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) بعنوان یک توافق چندجانبه و بین‌المللی، توانست درب‌های تجارت جهانی به روی ایران را بگشاید و تحریم‌های ۲۰ ساله غرب علیه ایران را کاهش دهد. همانطور که پیشتر نیز بیان گردید توافق برجام در سه حوزه اصلی منافع اقتصادی برای ایران در پی خواهد داشت که عبارتند از:

- لغو تحریم‌های مربوط به نفت و گاز،
- شوک مثبت تقاضای خارجی بر اقتصاد ایران،
- لغو تحریم‌های مالی و بانکی، از جمله دسترسی دوباره به نظام پرداخت‌های بین‌المللی شوک مثبت و مرتبط با شرایط تجارت، که می‌تواند به کاهش هزینه تجارت خارجی و مبادلات مالی منجر شود.

۴) برجام و گشایش‌های اقتصادی

برنامه جامع اقدام مشترک، به تحریم‌های هسته‌ای علیه ایران پایان می‌دهد. در طول یک دهه گذشته به بهانه فعالیت‌های هسته‌ای، تحریم‌های بین‌المللی چندجانبه و یک‌جانبه گسترده‌ای علیه کشورمان وضع شده است. قطع ارتباط مالی و پولی میان بانک مرکزی و سایر بانک‌ها و نهادهای مالی کشورمان با خارج، بلوکه شدن مقادیر زیادی از درآمدهای نفتی کشور، قطع بخش عمده‌ای از صادرات نفت ایران، غیرممکن یا دشوار شدن سرمایه‌گذاری داخلی در کشورمان، تحریم بسیاری از نهادها و سازمان‌های دخیل در امور زیربنایی اقتصادی مانند کشتیرانی، پتروشیمی و ...، تحریم فلزات مختلف از جمله طلا و ... و افزایش هزینه‌های تجارت خارجی باعث کاهش شدید رشد اقتصادی و وقوع تکانه‌های شدید در بخش‌ها و بنیان‌های اقتصادی ایران و در نتیجه، وارد شدن هزینه‌های فراوان به جامعه و مردم شده است. همه این موارد به علاوه فرصت‌هایی که از دست رفت، در مجموع هزینه‌های بسیار سنگین به کشور وارد کرده است. در همین راستا به شرح ذیل، به گشایش‌های برجام در حوزه‌های مختلف اقتصادی می‌پردازیم:

۴-۱ تحولات صورت گرفته در حوزه پولی

پیش از برجام، تحریم‌های وضع شده علیه کشور موجب شده بود امنیت اقتصادی کشور در حوزه‌های مختلف در وضعیت نامطلوبی قرار گیرد. تورم بالا، رشد گسیخته پایه پولی و نقدینگی، ناتوانی بانک‌ها در ارائه اعتبار و تسهیلات به تولید، افزایش نرخ سود تسهیلات به تولید، افزایش نرخ سود تسهیلات و شرایط نامناسب بازار بورس، از ویژگی‌های آن روزها بود. بطور کلی، می‌توان گفت شرایط پولی و مالی کشور در وضعیت نابسامانی قرار داشت که به هیچ‌وجه تضمین‌کننده رشد اقتصادی کشور نبوده با وجود این، شروع مذاکرات هسته‌ای و موضوعیت یافتن برجام تحولاتی را در این حوزه به وجود آورد که نوید بهبود شرایط در آینده را برای اقتصاد کشور فراهم ساخته است. در این راستا، بررسی آمارها حاکی از آن است که پس از توافق برجام و لغو تحریم‌ها و بهبود انتظارات نسبت به آینده اقتصاد، شاخص‌های پولی و مالی، در جهت بهبود تغییر مسیر

داده‌اند که گذشت زمان این بهبود و اثر مثبت پیش از پیش نمایان خواهد شد. همانند موارد صفحه بعد :

۱. کنترل نقدینگی و پایه پولی و کاهش نرخ تورم
۲. کاهش نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات
۳. تحولات صورت گرفته در حوزه مالی
۴. گشایش‌های بانکی پس از برجام

۲-۴ تحولات صورت گرفته در حوزه مالی

اجرای برجام، اثرات قابل توجهی بر بازارهای کسب و کار و فعالیت‌های اقتصادی کشور داشته‌است، چراکه تشدید تحریم‌های آمریکا و اتحادیه اروپا علیه ایران از اواخر سال ۱۳۹۰، منجر به کاهش درآمدهای نفتی و بر تبع آن افزایش یک‌باره نرخ ارز، افزایش هزینه مبادلات بین‌المللی و افزایش ریسک سرمایه‌گذاری در کشور شده بود. این پیامدهای ناخوشایند باعث شد صنایع بورسی کشور بیش از پیش در تنگنا قرار گیرند، اما اجرای برجام گشایش‌هایی را در این بازار موجب شد و انتظار می‌رود در میان‌مدت و بلندمدت، شاهد تحولات مثبت بیشتری در این حوزه باشیم.

۳-۴ گشایش‌های بانکی پس از برجام

به دنبال اجرایی شدن برجام و رفع تحریم‌ها در حوزه بانکی شواهدی در این زمینه فعالیت مشاهده می‌شود که نوید تغییر جهت اقتصاد در آینده را می‌دهد. اگرچه برگشت به شرایط پیش از تحریم‌ها زمان‌بر است. اما گشایش‌ها در حوزه بانکی قابل توجه بوده و نشان از تحولات مثبت در این حوزه و کل اقتصاد دارد.

مهمترین گشایش‌های انجام شده در حوزه بانکی به شرح ذیل است:

۱. اتصال مجدد به سوئیفت و امکان گشایش اعتبار اسنادی
۲. ایجاد روابط کاگزاری بانکی
۳. شروع به کار مجدد شعب بانک‌های ایرانی در خارج

۴. آزاد شدن حساب‌های بانک مرکزی

۵. پیوستن به نظام پرداخت یورو

۴-۴ گشایش‌های صنعتی بیمه در پسابرجام

در پی اجرایی شدن پسابرجام و رفع تحریم‌های بیمه‌ای، مشکلات بیمه‌ای کشتی‌های تجاری نفتکش‌های داخلی و خارجی رفع شده که این تاثیر مثبتی بر حمل و نقل کالا و تجارت داشته و خواهد داشت.

مهمترین گشایش‌های انجام شده در این حوزه بیمه‌ای به شرح ذیل است :

۱. ورود شرکت‌های بزرگ بیمه‌ای

۲. بیمه کشتی‌ها و کاهش هزینه حمل و نقل

۳. امکان سنجش رتبه اعتباری شرکت‌های بیمه از سوی موسسات بین‌المللی رتبه‌بندی

۴-۵ گشایش‌های تجارت خارجی پسابرجام

اقتصاد مستقل از نفت یکی از پایه‌های اقتصاد مقاومتی و همچنین بعنوان یکی از اهداف کلان، همواره برای دولت‌ها تعریف شده‌است. تجارت خارجی نیز شاخص اقتصادی مهمی برای قیاس عملکرد اقتصادی و توسعه‌ای دولت‌ها با یکدیگر به شمار می‌رود. در همین راستا به برخی از شاخص‌های مهم تجارت اشاره می‌گردد :

۱. تراز تجاری

۲. مقایسه ارزش واحد واردات و صادرات غیرنفتی

۳. گسترش و تسهیل روابط تجاری با کشورها (آمریکا و اتحادیه اروپا و...)

۴-۶ گشایش‌های پسابرجام در حوزه نفت و گاز

۵) گسترش و تسهیل روابط تجاری با کشورها

اجرای شدن سند برجام تأثیرات بالنسبه خوب در مناسبات ایران و جهان گذاشت؛ اما دامنه تأثیرگذاری در بین کشورهای مختلف منطقه با توجه به سیاست‌های داخلی و خارجی آن‌ها متفاوت است. در ادامه به اثرات برجام بر استقبال برخی از مهمترین کشورهای مختلف جهان بر توسعه روابط تجاری با ایران می‌پردازیم.

۵-۱ آمریکا

جدیدترین آمار منتشرشده (US Census 2016) نشان می‌دهد مبادلات تجاری دو کشور در ۵ ماهه نخست سال میلادی ۲۰۱۶ بالغ بر ۹۳ میلیون دلار بوده است. واردت آمریکا از ایران در ۵ ماهه نخست سال جاری میلادی و همزمان با اجرای شدن برجام به حدود ۲۸ میلیون دلار رسیده است. در مدت مشابه سال قبل، واردات آمریکا از ایران صفر بوده است. دولت آمریکا بر اساس برنامه جامع اقدام مشترک که از نیمه ژانویه ۲۰۱۶ به اجرا گذاشته شده، واردات برخی کالاها از جمله فرش، زعفران، پسته و خاویار از ایران را آزاد کرده است. طی سال‌های گذشته و در پی تحریم‌های این کشور صادرات ایران به آمریکا به مرز صفر رسیده بود.

۵-۲ اتحادیه اروپا

توافق هسته‌ای بیش از همه زمینه تحول روابط میان ایران و اتحادیه اروپا را فراهم آورده است. از زمان توافق موقت تا اجرای شدن برجام دست کم ۲۴ وزیر خارجه اروپای از ایران دیدار کردند. توسعه روابط با این اتحادیه می‌تواند بخش مهمی از خلأ سرمایه‌گذاری و فناوری پیشرفته که از بزرگ‌ترین موانع رشد و توسعه اقتصادی در کشور محسوب می‌شود را رفع نماید.

آمار منتشر شده از سوی اداره اطلاعات اقتصادی اتحادیه اروپا نشان می‌دهد مبادلات تجاری ایران و ۲۸ عضو این اتحادیه در سه ماهه نخست سال ۲۰۱۶ میلادی رشد ۲۲ درصدی داشته و به مرز ۲ میلیارد یورو رسیده است. توافق هسته‌ای در نخستین ماه ۲۰۱۶ به اجرا گذاشته شد و

تحلیل‌گران انتظار دارند با اجرای شدن این توافق حجم مبادت دو طرف رشد قابل توجهی داشته باشد.

۳-۵ آلمان

بعد از برجام بیش از ۱۰۰۰ نفر از فعالین اقتصادی آلمانی در قالب هیئت‌های تجاری وارد ایران شدند و برای برقراری مراودات تجاری و سرمایه‌گذاری خارجی در ایران ابراز تمایل نموده‌اند. در حال حاضر، چند شرکت آلمان مثل فولکس واگن به عنوان یک از بزرگ‌ترین خودروسازان دنیا با طرف ایرانی قرارداد امضا کرده و قرار است برای تولید کلیه خودروهای خود در ایران سرمایه‌گذاری مشترک انجام دهد. شرکت باسف آلمانی به عنوان یکی از بزرگ‌تری شرکت‌های در حوزه پتروشیمی و مواد شیمیایی در حال انعقاد قرارداد برای سرمایه‌گذاری در ایران است و شرکت نفتی بزرگ لینده آلمان دفتر خود را در ایران دوباره فعال کرده و در بخش‌های مختل در حال مذاکره است.

زیگمار گابریل وزیر اقتصاد و معاون صدراعظم آلمان در بیانیه‌ای اعلام کرد در پی پرداخت شدن بدهی‌های سابق ایران نزد بیمه اعتباری هرمس، وزارت اقتصاد آلمان آماده است ضمانت صادرات هرمس را برای تجارت با ایران مجدداً بگشاید. پوشش هرمس تدابیری است که از سری دولت آلمان اتخاذ شده تا در صورت عدم پرداخت پول از سوی بدهکاران خارجی، از شرکت‌های آلمان حمایت کند. پرداخت بدهی اعتبار صادراتی ایران به آلمان گامی مهم برای احیای روابط اقتصادی میان دو کشور است. طبق توافقات انجام‌شده، از روز اول تیرماه ۱۳۹۸ این شرکت آماده خواهد بود تا تحت پروژه‌های ایران پوشش بیمه‌ای صادر کند.

۴-۵ ایتالیا

پس از شروع به کار دولت، معاون وزیر خارجه ایتالیا و سپس وزیر امور خارجه ایتالیا بعد از گذشت ده سال به ایران آمدند. پس از امضای برجام، رئیس‌جمهور کشورمان در بهمن ۹۴، در نخستین سفر اروپایی خود پس از لغو تحریم‌ها در قالب یک هیئت بلند پایه صد و پنجاه نفری به ایتالیا سفر کرد. در جریان این سفر، چهارده سند همکاری به ارزش ۲۰ میلیارد یورو با ایتالیا

به امضا رسید. در ادامه، هیئت‌های مختلف تجاری از ایتالیا به ایران آمدند. از جمله شرکت بیمه ساچه برای مذاکرات تجاری و اقتصادی با شرکت‌های ایرانی پس از برجام وارد ایران شد. طی مذاکرات صورت گرفته، شرکت بیمه اعتباری ساچه تا سقف ۵ میلیارد یورو پوشش اعتباری برای مبادلات با ایران اختصاص داده است ۲۰۱۶. ایتالیا تنها کشور اروپایی و از معدود کشورهای دنیاست که تراز تجاری ایران نسبت به آن مثبت است و با وجود اینکه در بسیاری از زیرساخت‌های صنعت ما شامل نفت، پتروشیمی، فولاد، سنگ، چرم و لوازم خانگی و نساجی رد پای ایتالیایی‌ها دیده می‌شود، اما ای کشور بیشتر از ما خرید می‌کند تا به ما جنس بفروشد.

۵-۵ اتریش

با توجه به اینکه اتریش از نخستین کشورهای اروپایی است که توانست به سرعت از بحران اقتصادی ۲۰۰۷ رهایی یابد، هم‌اکنون نیز از سرمایه‌گذاران خارجی عمده در اروپای مرکزی، شرقی و جنوب شرقی است. اتریشی‌ها می‌تواند با سرمایه‌گذاری در ایران و در شرایط برد-برد، علاوه بر دسترسی به بازار جمهوری اسلامی بازارهای همسایه ایران را نیز که جمعیتی بالغ بر ۳۰۰ میلیون نفر را در بر می‌گیرد، مورد هدف قرار دهند. با توافق بر سر نقشه راه همکاری‌های اقتصادی ایران و اتریش برای دوره پنج‌ساله ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ به امضای وزیر صنعت، معدن و تجارت ایران و وزیر علم، تحقیقات و اقتصاد اتریش، چشم انداز روابط با تأکید بر سیاست‌های (حرکت به سمت توازن در روابط تجاری دو کشور)، توسعه سرمایه‌گذاری خارجی و سرمایه‌گذاری مشترک، (توسعه بخش خدمات در زمینه‌های صنعت، بانکداری، بیمه و توریسم)، (توسعه اقتصاد دانش بنیان)، (افزایش سهم محصولات یا ارزش افزوده بالاتر در تجارت دو کشور)، (همکاری دو کشور برای حضور در بازارهای ثالث)، (افزایش بهره‌وری)، (توسعه کار آفرین و افزایش سهم بخش خصوصی در روابط فی‌مابین اقتصادی) پیش‌بینی شده است.

۵-۶ هلند

ایران و هلند برای نخستین بار پس از پیروزی انقلاب اسلامی و پس از توافق هسته‌ای ایران با قدرت‌های بزرگ در مورد ایجاد کنسرسیوم مشترک برای توسعه زنجیره ارزش در بخش کشاورزی توافق کردند. وزیر امور اقتصادی هلند با اشاره به توانایی‌های ایران در تولید کیفی میوه، اظهار داشته که می‌توان با توسعه همکاری‌های دوجانبه میوه‌های کیفی ایران را به سایر نقاط جهان صادر کرد. وی همچنین به زمینه خوب موجود در کشور ایران برای تولید گل اشاره و خواستار افزایش همکاری‌ها در تولید و فرآوری گل شد.

۵-۷ سوئیس

گفت‌وگوهای اقتصادی بین ایران و سوئیس بر اساس مفاد نقشه راه روابط دو کشور پس از برجام آغاز شد و در سفر رئیس جمهوری این کشور به تهران در اسفندماه سیال ۱۳۹۴ مورد توافق رؤسای جمهور دو کشور قرار گرفت. اولین دور گفت‌وگوهای مالی بین دو کشور نیز به طور جداگانه و به ریاست معاون نظارتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در وزارت دارایی سوئیس در برن و با حضور بخش‌های مالی و بانکی سوئیس در اردیبهشت‌ماه سال جاری برگزار شد. مدیر روابط دوجانبه وزارت اقتصاد سوئیس، از آغاز روابط کارگزاری بانکی میان برخی از بانک‌های سوئیس با بانک‌های ایرانی و همچنین فعال‌شدن بیمه ریسک صادرات سوئیس برای پوشش معاملات تجاری شرکت‌های سوئیسی با ایران خبر داد و آمادگی کشورش برای حمایت از الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و همکاری در زمینه مالکیت معنوی را اعلام نمود.

۵-۸ چین

رئیس جمهوری چین بزرگترین قدرت آسیای و یکی از پنج قدرت بزرگ جهان پس از گذشت ۱۴ سال از سفر رئیس جمهور اسبق چین (آقای جیانگ زمین) به ایران سفر کرد. این کشور اولین کشوری بود که پس از امضای توافق نامه برجام در عالی‌ترین سطح سیاسی برای افزایش مناسبات تجاری و اقتصادی اعلام آمادگی نمود. جمهوری اسلامی ایران و جمهوری خلق چین در راستای تعمیق و تحکیم مناسبات و همکاری‌های مشترک ۱۷ سند و یادداشت تفاهم همکاری امضا کردند. از جمله یادداشت تفاهم ارتقاء کمر بند اقتصادی جاده ابریشم و یادداشت تفاهم تقویت همکاری‌های صنعت، معدن و سرمایه‌گذاری میان وزارت صنعت، معدن و تجارت ایران و کمیسیون ملی توسعه و اصلاحات چین، توسط وزیر صنعت، معدن و تجارت ایران و رئیس کمیسیون توسعه و اصلاحات چین به امضا رسید. مطابق این سند، ارتقاء سطح روابط دوجانبه ظرف ۱۰ سال آینده تا ۶۰۰ میلیارد دلار هدف گذاری شده است.

۵-۹ سنگاپور

دولت سنگاپور با درک به موقع اهمیت برجام در کنار کشورهای تایلند، ویتنام، اندونزی، فیلیپین و مالزی برنامه‌های خود را در سطح روابط مختلف اقتصادی، تجاری و سیاسی با ایران آغاز نموده است. نمایندگان بخش خصوصی کشور طی مذاکرات خود با دبیرکل کنگره ملی تجارت سنگاپور در خصوص ایجاد بانک مشترک بین دو کشور به توافق رسیدند. این بانک با توجه به شرایط دوران پساتحریم با سرمایه مشترک و نرم افزارها، سخت‌افزارها و شبکه بانکی که سنگاپور در جهان دارد، ایجاد می‌شود.

۶) تجارت خارجی ایران؛ قبل و بعد از برجام

بررسی وضعیت تجارت خارجی ایران با برخی کشورهای منتخب اروپای و آسیای پیشرفته حاکی از آن است که در همین مدت اندک، تجارت خارجی با کشورهای که زمانی در عداد شرکای مهم تجاری ایران محسوب می شدند، رشد مناسبی یافته و به تدریج جغرافیای تجارت خارجی ایران گسترده‌تر خواهد شد. صادرات ایران به آمریکا و تایوان، واردات ایران از ژاپن، فرانسه و سوئد و تجارت خارجی ایران با کره جنوبی و اسپانیا رشدهای مناسب داشته و با سایر کشورهای اروپایی نیز عمدتاً رشد نشان می‌دهد.

۱-۶ جدول: وضعیت تجارت خارجی ایران با کشورهای منتخب قبل و بعد از برجام

ردیف	نام کشور	صادرات چهار ماهه اول		صادرات چهار ماهه اول	
		میلیون دلار	میلیون دلار	میلیون دلار	میلیون دلار
		۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۵
۱	آمریکا	۰/۲	۲۷	-	-
۲	آلمان	۸۵	۸۷	۵۶۷	۶۷۲
۳	ایتالیا	۱۹۳	۲۱۶	۲۹۴	۳۳۲
۴	اتریش	۳	۳/۷	-	-
۵	هلند	۱۵	۱۱/۵	۲۰۴	۲۸۶
۶	سوئیس	۱/۵	۲/۳	۷۱۸	۵۲۵
۷	سنگاپور	۳/۸	۴/۱	-	-
۸	تایوان	۳۵	۱۳۷	۱۶۷	۱۲۸
۹	فرانسه	-	-	۱۷۳	۳۰۲
۱۰	کره جنوبی	۵۸	۱۴۹۱	۱۲۶۵	۹۳۳
۱۱	اسپانیا	۸۹	۱۴۱	۶۱	۱۰۵
۱۲	سوئد	-	-	۴۴	۱۰۷
۱۳	ژاپن	-	-	۸۲	۱۱۴

۷) گسترش بازارهای صادراتی

اجرای شدن برجام و رفع تحریم‌ها، امکان صدور برخی از کالاهای صادراتی ایرانی به بازارهای سنتی در اروپا و آمریکا برقرار شد. همانند موارد زیر:

- میگو و خاویار
- فرش دستباف
- محصولات دامی و کشاورزی
- زعفران
- کفش و محصولات چرمی
- ترانزیت
- حمل و نقل دریایی
- دسترسی به فناوری‌های نو

۸) تأسیس دفاتر تجاری کشورهای اروپایی در ایران

انجام توافق برجام و رفع تدریجی تحریم‌ها و موانع تجاری و حضور مستمر هیئت‌های تجاری از اقصی نقاط جهان به خصوص کشورهای اروپایی به ایران و بررسی وضعیت اقتصادی و توانمندی‌های تجاری ایران، بسیاری از کشورها همچون استرالیا، آلمان، سوئد، روسیه، کره جنوبی و ... برای پیگیری توافقات و حضور دائم در بازار ایران اقدام به تأسیس دفاتر تجاری کردند.

۹) کاهش ریسک تجاری

سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه به صورت دوره‌ای نمره ریسک تجاری کشورها را اعلام می‌کند. ای سازمان در آخرین گزارش خود که در اکتبر ۲۰۱۵ منتشر شد، اعلام کرد رتبه ایران در ریسک تجاری بهبود یافته است. در فهرست که سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه از ریسک تجاری کشورها منتشر کرده، از میان ۲۰۱ کشور که مورد بررسی قرار گرفته‌اند، تنها نمره هفت کشور تغییر کرده که از این میان نمره ایران و جمهوری سیشل بهبود یافته است.

پیش از اعمال تحریم‌ها، نمره ایران بر اساس ارزیابی‌های تحلیل‌گران این سازمان ۴ بود که با شروع تحریم‌ها به ۷ رسید که بالاترین سطح ریسک در رتبه‌بندی این سازمان است. رتبه اعتباری در آخرین گزارش این سازمان، در زمانی که ایران در آستانه لغو تحریم‌های ناشی از توافق هسته‌ای قرار داشت، به ۶ کاهش یافت که نشان‌دهنده بهبود در ریسک کشور بوده است. با توجه به لغو تحریم‌ها و گشایش‌های که در بازار ایران رخ داده، انتظار می‌رفت رتبه ایران از ۷ به ۵ یعنی جزو کشورهای با ریسک متوسط، ارتقا یابد، اما به دلیل مانده معوقات به مؤسسات بیمه صادرات خارجی و عدم رفع کامل مشکلات بانکی، رتبه ایران یک پله کاهش یافت.

۱۰) سناریوهای پیش روی جمهوری اسلامی ایران

سناریوهای پیش روی جمهوری اسلامی بعد از خروج ایالات متحده آمریکا از برجام را بر اساس رویکردهای نظری روابط بین‌الملل میتوان به شرح زیر توصیف کرد:

۱. سناریوی ممکن: مذاکره با آمریکا در مورد تجدید نظر در برجام
۲. سناریو محتمل؛ ماندن در برجام
۳. سناریوی موجه؛ خروج تدریجی از برجام
۴. سناریو مطلوب؛ بازگشت آمریکا به برجام و ایفای تعهدات خود

با توجه به رویکردهای نظری روابط بین‌الملل، چهار سناریو پیش روی جمهوری اسلامی ایران در قبال خروج آمریکا از برجام متصور بوده است:

سناریوی اول ممکن که براساس دیدگاه گروسیوسی است مذاکره با آمریکا را در مورد تجدیدنظر در برجام واکاوی می‌کند. در این سناریو، جمهوری اسلامی ایران و آمریکا در عین رقابت و دشمنی می‌توانند از طریق دیپلماسی از اقدامات خشونت‌آمیز نسبت به یکدیگر بکاهند، به طوری که ایالات متحده با تمدید دوباره معافیت خرید نفت و همکاری با ایران در زمینه بانکی فضای متشنج را به سمت مذاکره پیش ببرد که این امر مستلزم اعتمادسازی میان طرفین است تا آنجا که کشورهایی نظیر ژاپن، عمان و عراق در صدد میانجی‌گری بین طرفین برآمده‌اند تا از تنش موجود در روابط آمریکا و ایران بکاهند. در صورت تحقق مذاکره بین ایران و آمریکا از احتمال

بروز جنگ بین طرفین کاسته می‌شود، جنگی که نه تنها کشورهای منطقه خاورمیانه را با بحران جدی روبه‌رو می‌سازد، بلکه اقتصاد کشورهای متکی به نفت خلیج فارس از جمله هند، چین و ژاپن را نیز با مشکل مواجه می‌نماید. از سوی دیگر، در سناریوی مزبور اولاً دولت ترامپ با ابزار مذاکره با جمهوری اسلامی ایران می‌کوشد به استقبال انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۲۰ آمریکا برود و به نوعی انتخابات را به نفع جمهوری خواهان رقم زند، ثانیاً با مذاکره ایران و آمریکا میتوان این انتظار را داشت که بسیاری از فشارهای اقتصادی و سیاسی بین‌المللی بر ایران کاسته شود. در فضای بین‌المللی نیز تنش‌زدایی از مناسبات ایران و آمریکا مانع از تشکیل مثلث قدرت روسیه، چین و ایران میشود که می‌تواند به شدت بر منافع دولت آمریکا تأثیرگذار باشد؛ مضافاً آنکه در سطح منطقه‌ای این امکان را به دولت آمریکا خواهد داد که رفتار ایران را تعدیل نماید.

سناریوی دوم سناریوی محتمل است که فراروی جمهوری اسلامی ایران قرار دارد و آن ماندن در توافق برجام مبتنی بر دیدگاه کانتی در روابط بین‌الملل است. در این سناریو جمهوری اسلامی ایران شرط ماندن در برجام را تامین منافع اقتصادی و سیاسی ایران از برجام میداند و معتقد است تا زمانی که کانال مالی ایران و اتحادیه اروپا به مرحله عمل نرسد ایران از تعهدات خود در قبال برجام خواهد کاست. اتحادیه اروپا نیز با هدف اتلاف وقت، انجام هرگونه تجارت با ایران را به موضوعات موشکی و منطقه‌ای مرتبط می‌سازد. دولت آمریکا در تلاش است تا هزینه‌های ایران را برای ماندن در توافق برجام افزایش دهد. براساس دیدگاه کانتی، تجارت و مراودات اقتصادی، زمینه لازم را در جهت پیشبرد صلح و همکاری فراهم می‌آورد. از این رو رفع تحریم‌ها علیه ایران و گسترش مراودات می‌تواند به عنوان پیشران تحقق این سناریو مطرح باشد.

سناریوی سوم سناریوی مطلوب است که به نوعی سناریوی آرمان‌گرایانه است، و مربوط به بازگشت آمریکا به برجام و ایفای تعهدات اقتصادی و سیاسی از سوی این کشور است. این سناریو براساس دیدگاه واهم‌گرایانه نوکارکردگرایی این تفسیر را مطرح می‌کند که دولت دونالد ترامپ در آمریکا بعد از قدرت گرفتن به این نتیجه رسید که منافع عاید از برجام برای ایالات متحده ناچیز است؛ چرا که جمهوری اسلامی هر روز بر قدرت منطقه‌ای خود می‌افزاید. به همین دلیل مفهوم بازگشت از توافق برجام را در اردیبهشت ۱۳۹۷ اجرایی نمود. حال بازگشت آمریکا به

برجام به دو صورت قابل تصور است. تغییر و چرخش سیاست دولت ترامپ، یا تغییر . دولت آمریکا در انتخابات ۲۰۲۰. مورد اول به نظر غیر محتمل است اما با توجه به انتخابات ۲۰۲۰ مورد دو چندان دور از انتظار نیست. بنابراین یکی از عوامل مهم در جهت بازگشت دولت آمریکا به این توافق روی کار آمدن رئیس جمهوری جدید در انتخابات ۲۰۲۰ از حزب دموکرات است؛ چراکه دموکرات‌ها معتقدند که توافق برجام یک توافق جامع و همه‌جانبه است که دولت آمریکا توانست از طریق آن جمهوری اسلامی ایران را در مسائل هسته‌ای و منطقه‌ای محدود نماید.

سناریوی چهارم سناریوی موجه و عقلانی است که مبتنی بر رویکرد واقع‌گرایی در روابط بین‌الملل است. در شرایطی که سناریوی مطلوب تحقق نیافته جمهوری اسلامی ایران سناریویی که در پیش گرفته سناریوی موجه و مبتنی بر خروج تدریجی از برجام است. این سناریو براساس دیدگاه هابزی مورد بررسی قرار گرفت. جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با خروج تدریجی از برجام مقدمات لازم را در جهت اقدام عملی اتحادیه اروپا برای حفظ توافق و انجام همکاری‌های اقتصادی فراهم آورد. از سوی دیگر با اقدامات مرحله‌ای و مستمر فرصت مذاکره با کشورهای عضو برجام و حتی آمریکا را نیز از دست نخواهد داد. براساس دیدگاه هابزی دولت‌ها در حال دشمنی با یکدیگر به سر می‌برند و تنها دولت‌های ملی می‌توانند منافع خود را تضمین نمایند. به عبارتی جمهوری اسلامی ایران با خروج تدریجی از برجام به دنبال تحقق مفهوم خودیاری است. از عوامل پیشران در تحقق این سناریو حضور نیروهای آمریکایی در منطقه خاورمیانه و خلیج فارس است؛ چرا که جنگ و تقابل نظامی یکی از عوامل مهم و کنترل‌ناپذیر در بازی قدرت بین ایران و آمریکا به شمار می‌آید.

جمهوری اسلامی ایران باید از طریق چندجانبه‌گرایی، تنوع‌بخشی به تعاملات راهبردی، و تقویت همکاری‌های چندموضوعی با اتحادیه اروپا سعی نماید تا تاثیر تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا را به حداقل برساند. همچنین جمهوری اسلامی ایران می‌تواند هزینه‌های خروج از برجام را برای آمریکا از طریق دیپلماسی و فشارهای سیاسی افزایش دهد. همچنین با شناخت صحیح و دقیق از محیط بین‌الملل و عوامل عینی تأثیرگذار بر قدرت، منافع و امنیت ملی، سیاست‌گذاری هوشمندانه پیرامون برجام و در قبال کشورهای غربی را با اتکا به سیاست همسایگی به منصفه

ظهور رساند. جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی خود می‌تواند با کشورهای همسایه و کشورهای که وجه مشترکی با ایران دارند ارتباط نزدیکتری برقرار نماید؛ چرا که براساس بازی با حاصل جمع متغیر، امنیت کشورهای همسایه ایران به مثابه امنیت جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود و عدم ثبات و امنیت این کشورها به معنای ناامنی ایران قلمداد می‌شود. در شرایط فعلی، با عنایت به لزوم تحقق امنیت مشترک در منطقه خاورمیانه، تقویت امنیت و ثبات در تعامل با همسایگان یکی از اولویت‌های اصلی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود.

(۱۱) اقتصاد ایران پس از لغو برجام

اگرچه برجام آنچنان که مورد انتظار کارشناسان اقتصادی بود تاثیر بر اقتصاد ایران نگذاشت اما تاثیرات آن بر افزایش تولیدات نفتی و سرمایه‌گذاری خارجه را نیز نمی‌توان نادیده انگاشت. لذا از بحث‌هایی که بسیار اهمیت دارد این است که در صورت لغو برجام، اقتصاد ایران به چه سمتی پیش خواهد رفت و رفتار تجاری و سیاسی دیگر کشورها با ایران چگونه خواهد بود. بنابراین، در این بخش بر آنیم تا تاثیر لغو احتمالی برجام بر اقتصاد ایران را مورد بررسی قرار دهیم.

پس از توافق برجام، ایالات متحده تحریم‌های جدیدی را علیه ایران وضع و یا تمدید کرد که از جمله آن می‌توان به تمدید قانون ده ساله ایسا، مصادره دارایی‌های ایران در دادگاه لوکزامبورگ اشاره کرد. وقوع این وارد پس از توافق برجام و نیز فشارهای ایالات متحده، سبب گردید تا بسیاری از شرکت‌های خارجی از تجارت و همکاری با ایران خودداری نمایند. به عقیده بسیاری از کارشناسان نیز، تحریم‌های جدید آمریکا از کیک طرف ریسک سرمایه‌گذاری خارجی در ایران را افزایش می‌دهد و اقتصاد ایران را با محدودیت‌های بیشتری مواجه می‌سازد و از طرف دیگر با نشانه گرفتن بخش دفاعی کشور، امنیت‌زدایی از ایران را در دستور کار قرار می‌دهد. همچنین، آمریکا همانطور که ترامپ اعلام کرده با نارضایتی‌ای که از برجام دارد به دنبال برهم زدن آن است. اما این بازی از سوی واشنگتن طوری طراحی شده تا ایران از برجام خارج شود و به این ترتیب بتواند همه اعضای شورای امنیت را با خود همراه کند و برای اقدامات ضدایرانی خود در

سطح جهانی هم‌پیمانی داشته باشد. در همین راستا می‌توان پیش‌بینی کرد که طی ماه‌های آینده فشارهای بیشتری به ایران وارد شود تا مقامات کشورمان خروج از برجام را برگزینند.

خروج آمریکا از برجام از دوجانبه سیاسی و اقتصادی قابل بررسی می‌باشد. در بعد سیاسی، این موضوع می‌تواند قابلیت اعتماد به ایالات متحده در قراردادهای بین‌المللی را به شدت کاهش داده و روابط سیاسی خود با کشورهای اروپایی را به خطر اندازد. البته اگرچه سیاست‌های اروپا همواره در جهت سیاست‌های ایالات متحده بوده و این سیاست و اهداف این دو لاینفک می‌باشد. اما تاثیر سیاسی منفی بر سیاست ایالات متحده خواهد گذاشت. خصوصاً اینکه پس از برجام چندین میلیارد دلار سرمایه‌گذاری از جانب اروپایی‌ها در ایران صورت گرفته است. در بعد اقتصادی نیز، اگر توافق برجام لغو گردد و کشورهای اروپایی نیز سیاست ایالات متحده را در پیش بگیرند. اقتصاد ایران دچار چالش خواهد شد اما به عقیده بسیاری از کارشناسان وضعیت اقتصادی همانند قبل از برجام نخواهد شد. همچنین بعد از امضای برجام، یکی از مهمترین نکات، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و به تبع آن رشد اقتصادی است. اما کارشناسان اقتصادی معتقدند مشکلاتی که در تمام این سال‌ها ایران برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی داشته، بیشتر از آن که متأثر از تحریم‌ها باشد به دلیل فضای کسب و کار نامساعد، قوانین دست و پاگیر و بروکراسی پیچیده اداری و ده‌ها مسئله دیگر است.

❖ نتیجه‌گیری

مسئله تحریم‌های اقتصادی و مشروعیت آن‌ها بحث‌های زیادی را برانگیخته است. تحریم‌های آمریکا به دلیل وارد ساختن خسارات اقتصادی به ایران تا حدی برخی موفقیت‌های اقتصادی را به همراه داشته است. تأثیرات تحریم‌های تجاری بر صادرات غیرنفتی ایران و واردات کالاهای سرمایه‌های اثرهای معنادارتری نسبت به تحریم صادرات نفتی ایران داشته است. تحریم‌های مالی همراه با تحریم صادرات بر برخی از کالاها می‌تواند وضعیت مشابه با تحریم‌های کامل را فراهم کند. در شرایط حاضر می‌توان نسبت به اجرائی شدن برجام خوشبین بود زیرا هر دو طرف سال‌ها در این خصوص مذاکره و نشست داشته‌اند و خوشبختانه به توافق‌هایی دست‌یافته‌اند که پیش‌ازین کمتر انتظار آن می‌رفت. کلاً جامعه جهانی از این توافق استقبال کرده‌اند و به نظر می‌رسد که این توافق برای دو طرف برد-برد باشد. اساس مفاد برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) به تدریج متوقف خواهد شد اما ۲۰۱۶ که ترجمه فارسی آن را وزارت امور خارجه منتشر نموده است، تحریم‌ها از سال تحریم‌های آمریکا دارای فرآیندی صعب‌العبور بوده که احتمالاً توقف آنها مدت بردار است؛ اما در مجموع «برجام» به تصویب کنگره آمریکا هم خواهد رسید و شبح جنگ از فضای کشور دور خواهد شد. سیاست‌های اعلام‌شده دولت برای مرحله پساتحریم، تأکید بر اقتصاد مقاومتی است. در این مرحله، دولت حداقل خود را متعهد به تقویت بخش خصوصی، تلاش برای اقتصاد رقابتی در سطح بین‌المللی، پرهیز از خام‌فروشی نفت، تلاش برای اقتصادی‌تر و سودآورتر کردن و پایدارتر شدن سرمایه‌گذاری‌ها در کشور، پرهیز از ورود کالای مصرفی، تشویق سرمایه‌گذاران خارجی به مشارکت با ایران برای انتقال فناوری و تأمین بازار داخلی و صادرات محصولات، افزایش صادرات غیرنفتی و رفع موانع صادرات، افزایش انضباط مالی کارگزاران دولتی و برخورد با تخلفات، استقرار نظام جامع مالیاتی و افزایش عدالت مالیاتی و توسعه و بین‌المللی شدن بازار سرمایه نموده است. تحقق اهداف مزبور نیازمند برنامه‌ریزی مناسب، ایجاد اعتماد و جلب مشارکت کارشناسان و سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و ایجاد زیرساخت‌ها و زیربنای لازم با نگاه بلندمدت به مسائل هست. متأسفانه به رغم توان بالقوه کشور در دسترسی به منابع انسانی مستعد، منابع اقتصادی خدادادی و دسترسی به منابع و مأخذ

قوی اخلاقی، فرهنگی، جایگاه ما در زمینه‌های مختلف اقتصادی، حکمرانی، علوم، سلامت، سرمایه اجتماعی، مدیریت و خلاقیت، شفافیت و... در رده‌های بین‌المللی به شدت نازل است و ارتقای آن مستلزم تلاش و همت بسیار دولت و مردم در تحقق این مهم است.

کشور ایران یکی از اصلی‌ترین بازیگران سیاسی و اقتصادی منطقه غرب آسیا می‌باشد. همچنین این کشور دومین کشور بزرگ اقتصادی در منطقه خاورمیانه و آفریقای شمالی بعد از عربستان سعودی، با تولید خالص ملی به ارزش ۴۱۲.۲ میلیارد دلار می‌باشد. از سوی دیگر این کشور به دلیل مخالفت با سیاست استعمارگرانه برخی کشورهای غربی و نیز پیشرفت در دانش هسته‌ای، همراه متحمل فشارهای سیاسی و اقتصادی بسیاری گردیده است. اما پس از عدم حصول موفقیت از اعمال تحریم‌ها و نیز فشار اقتصادی به وجود آمده، توافقی میان ایران و نیز گروه ۵+۱ موسوم به برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) شکل گرفت. اگرچه مفاد این توافق نامه بارها توسط برخی کشورها خصوصاً ایالات متحده نقض گردیده‌اند و نیز مشکلات تجاری ناشی از تحریم‌ها مرتفع نگردیده‌اند اما برخی منافع من جمله افزایش تولیدات نفتی، افزایش مرادفات سیاسی و تجاری با دنیای غرب صورت گرفته است که توانسته است تا حدودی شرایط اقتصادی کشور را ثابت نگه دارد.

توجه ویژه به صادرات غیرنفتی و کاهش وابستگی به واردات بعنوان یکی از پایه‌های اقتصاد مقاومتی در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده از سوی رهبر معظم انقلاب مورد تأکید قرار گرفته است. در واقع، هرچه بنیان‌های تجارت خارجی کشور تقویت و ترکیب منطقی‌تر شود، اقتصاد ملی آسان‌تر و کم‌هزینه‌تر می‌تواند از درآمدهای نفت مستقل شود.

با اجرای برجام و ایجاد فضای مثبت بین‌المللی برای اولین بار در طول تاریخ انقلاب اسلامی، تراز بازرگانی ایران مثبت شد و شرکای تجاری ایران به تدریج در حال تغییر و گسترده شدن هستند. همچنین روابط تجاری با بسیاری از شورای تجاری سنتی ایران که عمدتاً کشورهای اروپایی هستند از سر گرفته شد و اندک اندک در حال گسترش است. فرآیند عضویت ایران در سازمان جهان تجارت که از یک دهه قبل در حالت عضویت ناظر تعلیق یافته بود دوباره از سر گرفته شد و با حمایت قدرت‌های بزرگ اقتصادی به تدریج در حال شروع مجدد است. از سری دیگر توافق

برجام بازارهای جدید برای کالاهای صادرات سنتی ایران در اروپا و آمریکا از قبیل فرش دستباف، زعفران، میگو، خاویار و محصولات کشاورزی ایجاد کرد و امکان مشارکت با برخی کشورهای پیشرفته برای دسترسی به فناوری‌های نو، فرصت‌های جدید ترانزیت و کشتیرانی و همچنین نوسازی برخی صنایع نظیر صنعت کفش کشور فراهم نمود. تأسیس دفاتر تجاری کشورهای اروپایی و آسیای در ایران برای توسعه مبادلات تجاری و کاهش یک رتبه‌ای ریسک تجاری کشور طی مدت کوتاه از امضای برجام، از دیگر اثرات مثبت برجام برای ساختار تجارت خارجی کشور به شمار می‌رود. با گذشت زمان و رفع محدودیت‌های تجاری و افزایش تعاملات و مراودات اقتصادی ایران با کشورهای مختلف، در آینده نزدیک ثمرات ملموس‌تری از ترافق برجام در عرصه تجارت خارجی کشور قابل تصور است که در شرایط حاضر صرفاً نشانه‌هایی از آن هویدا شده است.

❖ منابع

فارسی:

- ۱) اسکویی، سید باقر. (۱۳۹۷)، (حفظ یا خروج از برجام؟)، مجله تجارت فردا
- ۲) اندیشکده صدق. (۱۳۹۴)، گزارش ناخوانده از سرانجام یک مسیر: ساختار و تأثیر تحریم‌ها در حوزه های نفتی، مالی و بانکی و پتروشیمی تهران: انتشارات مجد اسلام.
- ۳) بامری، مسلم. (۱۳۹۷). (برجام و تأثیر آن بر مناسبات اقتصادی.۱. ایران)، پژوهش ملل
- ۴) بی‌نا (۱۳۶۰)، بررسی اقتصاد کشور بعد از انقلاب، تهران: اداره بررسی‌های اقتصادی، چاپخانه موسسه اطلاعات.
- ۵) جمعی از نویسندگان (۱۳۹۵)، برجام؛ سیاست‌ها، دستاوردها و الزامات، تهران: مرکز بررسی استراتژیک ریاست جمهوری.
- ۶) دلاورپوراقدم، مصطفی. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال. (پاییز ۹۷)، (برآورد سیاست‌های تحریمی کنگره آمریکا در دوران پسا برجام). پژوهش‌های راهبردی سیاست
- ۷) عزیزنژاد، صمد و سیدورانی، سیدمحمد رضا (۱۳۸۸)، بررسی اثر تحریم بر اقتصاد ایران با تاکید بر تجارت خارجی، مجله مجلس و پژوهش
- ۸) کریمی نیا، اسماء (۱۳۹۵)، تاریخچه نحریم اقتصادی در جهان و ایران. فصلنامه اقتصادی و دارایی ایران.
- ۹) کیانی، داوود (۱۳۹۴)، روابط میان ایران و اتحادیه اروپا در دوران پسا برجام، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری.
- ۱۰) لوی، لیولیا (۱۳۹۵)، نخستین دور گفت و گوهای اقتصادی ایران و سوئیس در برن برگزار شد.

<http://www.shatanews.ir/news/333621>

- ۱۱) شبکه اطلاع‌رسانی تولید و تجارت ایران، وابسته به وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۲) ماجدی، علی (۱۳۹۵)، بیمه هرمس از تیرماه پوشش خود در ایران را آغاز می‌کند. پایگاه اطلاع‌رسانی اتاق خبر

<http://www.otaghnews.com/news/353000>

۱۳) وصالی، ساناز و ترابی، مهرانوش (۱۳۸۹)، اثرات تحریم بانک‌ها بر اقتصاد و سیستم بانکی ایران، مجله بانک و اقتصاد.

۱۴) یآوری، کاظم و محسنی، رضا (۱۳۸۹)، اثرات تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی. مجلس و پژوهش

۱۵) یراقی، امید (۲۰۱۶)، روابط اقتصادی ایران و آلمان پس از برجام. پایگاه اطلاع‌رسانی اتاق بازرگانی مشترک ایران و آلمان

<http://iran.ahk.de/ir/news/details/artikel>

لاتین:

- a) Alston, Philip. 1982. International Trade as an Instrument of Positive Human Rights Policy, 4 Human Rights Quarterly.
- b) Ariel Aarson, Susan, M. Zimmerman, Jamie. 2008. Trade Imbalance: The Struggle to Weigh Human Rights Concerns in Trade Policy Making, New York Cambridge University Press
- c) Carneiro, Cristiane. 2009. Economic Sanction, Leadership, Survival and Human Rights, Pace University Journal of International Law.
- d) Claveland, Sarah. 2003. Human Rights Sanctions and International Trade: A Theory of Compatibility, Journal of International Economic Law
- e) Draister, Eric (2015). The geopolitics and economics of the iran nuclear deal, new eastern outlook Eurostat (2016). EU-IRAN Trade Relations

- f) Gready, Paul.2009. Reasons to Be Cautious about Evidence and Evaluation: Rights-based Approaches to Development and the Emerging Culture of Evaluation, Journal of Human Rights Practice, Vol 1, no3
- g) Harrison, James, Goller, Alessa. 2008. Trade and Human Rights: What Does Impact Assessment Have to Offer? Human Rights Law Review 8:4, 2008.
- h) Manuel Vázquez, Carlos, Trade Sanctions and Human Rights: Past, Present and Future, Journal of International Economic Law 6.(۴)
- i) The world bank, 2016
- j) Tigerstrom, Mikael (2016). Geopolitical impact of oil s drop shows why there no end in sight
- k) Wai, Robert. Countering, Branding, Dealing, Using Economic and Social Rights in and Around the International Trade Regime, European Journal of International Law,vol14, no 1, 2003 ,
- l) Wallenstein, Pete. 2000. A Century of Economic Sanction, Uppsala Peace Research Papers No.1 Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, Sweden.
- m) Wan de Haar, Edwin. 2010. The Liberal Divide over Trade, Peace and War, International Relations 24:132 .
- n) www.ec.europa.eu